

Anmeldelser

Claus Bratt Østergaard

Offentlighedens implosion. Swift og satiren

Tue Andersen Nexø: *Jonathan Swift, satiren og det trykte ord*, Odense 2004 (Syddansk Universitetsforlag).

Jonathan Swift (1667-1745) huskes især for *Gullivers Travels*, oversat til alverdens sprog, kendt af hvert et barn, om noget et kanonisk værk. Karakteristisk nok er det imidlertid børnenes kanon, værket indgår i – hvilket i næste omgang må betyde, at det også (selv af voksne) læses barnligt, dvs. en større eller mindre del af bogens betydning fortoldes på turen ned i barnekammeret. Swifts øvrige arbejder er derimod stort set ukendte uden for de engelsksprogede lande og Akademia. I *Gullivers* lange skygge gemmer sig ikke desto mindre meget andet: et forfatter-skab, der er omfattende og ikke ganske ligetil. Det er en del af dette andet stof, Tue Andersen Nexø tager fat på. Hans bog rummer udover en analyse af to af Swifts værker, *A Tale of a Tub* og *The Bickerstaff Papers*, et opgør med Habermas' offentlighedsmodel, en generel diskussion af trykpressens karakter samt en vurdering af den betydning, det trykte ords frigivelse i 1695 fik for Swifts værk og virke. Jeg skal i denne anmeldelse primært diskutere Nexøs kritik af Habermas og hans diskussion af den offentlighed, Swift

indskrev sig i. Men først et par politisk-historiske betragtninger.

Forhåndscensuren var blevet genindført i 1662, dvs. et par år efter Cromwells død, afslutningen på den puritanske revolution og monarkiets restaurering i skikkelse af skabskatalogen Charles II. Det betød business as usual, hvilket i den givne situation desuden blev parret med et (forståeligt) ønske om national enhed oven på borgerkrigens rædsler (Parlamentet bønfaldt på sine knæ Charles om tilgivelse, og kongen arbejdede storsindet for forsoning.) Denne vilje til national enhed blev dog snart slidt ned, og magten fordelte sig med tiden på et stadig mindre angergivent Parlament (bastion for oligarkiske whigger) eller samlede sig med forskellig styrkegrad om kongen, kansleren og et royalt parti (toryerne) – samt spredtes på et væld af større og mindre intrigerende klikker. Modsetningerne skærpedes frem mod Charles' død (1685) og indsættelsen af hans bror James II, der var erklæret katolik og dermed repræsenterede en trussel mod den politiske konsensus, der ikke var til at misforstå. Det politiske billede var dog ofte flertydigt og alliancer og standpunkter gik på kryds og tværs. Eksempelvis var Charles og James ikke blot autokrater, men kæmpede (ud fra forskellige motiver) for udvidet trosfrihed. Efter tre år ved magten blev James afsat ved et kup i den såkaldte *Glorious Revolution* (1688), som Nexø forsigtigt karakteriserer som en konstitutionel befæstelse af »overgangen fra suveræn kongemagt til (en form for) folkesuverænitet,« (p. 22). I realiteten gennemlevede England en fornyet turbulent periode med udrensninger, angiveri, frit fabrikerede anklager, pøbelvælde, skue-

processer og standretter, der i henseende til vilkårlig retshåndhævelse rummede et forvarsel en miniature om den franske revolution.

Også efter kuppet var det politiske klima betændt internt (en ny borgerkrig var ikke kun en almindeligt udbredt frygt, men en reel mulighed) og konfliktfyldt udadtil (fra 1703, under whigdominans, bl.a. krig med det katolske Frankrig). Men med det nye århundrede etableredes alt andet lige et stadig stabilere centrum omkring den anglikanske kirke og en protestantisk kongemagt, der trak i samme retning. Striden mellem whigger og toryer udkæmpedes med mere civile midler under William & Mary, Anne og George I og lagde en grund i offentligheden for den postrevolutionære politiske parlamentarisme, det borgerlige samfund og den merkantile succeshistorie (alle miserer ufortalt), der kom til at dominere livet i England i de næste århundreder.

Det er således almindeligt antaget, at der fra cirka 1700 indtraf et epokalt skift (som Nexø også omtaler) som følge af en rekonstruktion af Englands sociale og politiske liv. Spillet aktører delte sig stadig efter religiøse brudlinjer (vi befinder os i tiden umiddelbart inden opkomsten af den politiske økonomi og den sociale diskurs med dertil hørende aktørgrupper) – nu i en slags firstrengnet model: først og fremmest de (skiftevis) magtbesiddende whigger og toryer, der nok bekrigede hinanden, men hvor begge parter (so oder so) sluttede op om den anglikanske kirke (hvis nærmere forhold til de øvrige trosretninger, man derpå stredes om); desuden de overvågede og undertrykte grupper: ved den ene pol katolikkerne og ved den modsatte de lavkirkelige dissenters: presby-

terianere, kvækere plus et utal millenaristiske, fundamentalistiske eller på anden måde potentielt blodtørstige retninger.

Trykkefriheden udløste, da den indtraf i 1695, en bølge af politiske pamfletter, traktater, breve og fiktioner af enhver art, der på en gang spejlede det offentlige liv, der opstod som en effekt af alle interessermodsatningerne, og intervererede i det. Det forekommer dermed uden videre rimeligt at se de nye civile klassers politiske dominans og den relativt midtsøgende politik som forbundne kar: i stedet for at føre krig hudflettede og latterliggjorde man sine modstandere, skændtes, satiriserede, bagtalte (eller, i afklarede øjeblikke, argumenterede) med dem, samt betjente sig af diverse civile magtmidler i en stat, der i udpræget grad stadig var underlagt en vilkårlig retsorden (fra bestikkelse, angiveri og rygtespredning til fængsling af politiske modstandere mv.) – kort sagt: man (re)konstituerede (so oder so) et semi-offentligt eller præ-offentligt rum for en (fremtidig) borgerlig diskurs, hvor det især (om end ingenlunde kun) var verbalt, man tog livet af sine fjender.

Det er inden for denne, relativt set, fredfyldte ramme, Jürgen Habermas udvikler sin tese om det borgerlige ræsonnement (en historisk nyhed, ifølge Habermas) i sin bog *Strukturwandel der Öffentlichkeit*. I Nexø's opsummering lyder tesen: »Hvor magten i den repræsentative offentlighed forbinder sig med stand og rang, således at et udsagns vægt afhænger af, hvorvidt det siges af en konge, en adelsmand, en borger eller en bonde, så afgøres beslutningerne i den borgerlige offentlighed på baggrund af *det fornuf-*

tige argument. Her tager man hensyn til, hvad der siges, ikke hvem der siger det ...« (p. 24). Ifølge Habermas er der tale om en humanitet i det offentlige liv, som har sit udspring i intimsfæren, og som derfra flyder over i det politiske og religiøse liv (to aspekter af offentligheden, der stadig er filtret uløseligt sammen) og generaliseres som den ene borgers anerkendelse af den anden. Hverdagslivet raffineres, kultiveres og sensibiliseres, og der opstår en diskussion (dermed også en refleksion), der ikke (eller ikke primært) er interessebestemt eller ideologisk indkapslet, men i klar tale fastlagt i henhold til en fundamental gensidig respekt for modpartens anderledeshed og det fælles udgangspunkt i almene kriterier og regler for det sociale rum, som anerkendelsen udfoldes i – en kultur, der reguleres af det borgerlige ræsonnement (der ikke mindst kommer til udtryk i pressen; Habermas' yndlingseksempler er *The Tatler* og *The Spectator*).

Habermas' bog er i dag fyrré år gammel, og selv om mange har taget synspunktet til sig, er det i stigende grad for at kritisere det (især engelsksprogede historikere), som Nexø bemærker. Også han har problemer med Habermas' analyse: de forskellige elementer i udviklingen af den borgerlige offentlighed antages af Habermas at finde sted som én sammenhængende historisk begivenhed fra ca. 1700; men »dermed får aspekterne en epokal samhörighed, der ikke er belæg for ... Groft sagt må opkomsten af en politisk debatterende offentlighed af privatpersoner tilbagedateres til tiden omkring den engelske borgerkrig; en borgerlig litterær offentlighed ... opstår derimod først i de første årtier af 1700-tallet, og

vinder først egentlig hævð i midten af århundredet« (p. 27-28). Det første problem med modellen er, at den for at hænge sammen som model for en historisk begivenhed miskender (eller er uopmærksom på) betydningen af trykpressens tidlige udbredelse for den sociale (offentlige) diskurs. Således ser Habermas ikke, at 1600-tallets mange pamfletter og skillingsviser faktisk lever op til idealet om rationel debat og saglig nyhedsdækning. Nexø nævner, at oplaget af almanakker eksempelvis var på cirka 300.000 om året i England (trykforholdene vies følgerigtigt et oplysende kapitel i bogen.) »Betydelige dele af den samlede befolkning kunne på samme tidspunkt læse trykte skrifter,« meddeler han (p. 28). Synspunktet er ikke uden videre uproblematisk, og jeg vender tilbage til det sidst i denne anmeldelse.

Habermas foretager ifølge Nexø endnu en temporal deplacering, idet han som nævnt antager, at det offentlige ræsonnement har sin oprindelse i den sensibilisering og dannelse af karakter og adfærd, som fremelskes i familien. Den potenserede humanitet er altså årsag til ræsonnementet som virkning. Men intimsfærens dannelse slår ifølge Nexø ikke historisk igennem før på et senere tidspunkt (nemlig i den efterfølgende befæstede borgerkultur (som bl.a. romanforfattere som Richardson og Fielding skildrer). Således anfægter Nexø udover modellens temporalitet også dens kausalitet. Det betyder ifølge Nexø ikke, at der ikke er årsag og virkning på spil mellem indre dannelse og ydre fornuft, blot optræder faktorerne ikke i skikkelse af den velafgrænsede begivenhed, der fremgår af Habermas. I stedet graver samhörigheden mellem

indre sensibilitet og ydre ræsonnement sig i første omgang ned i en slidsom og slumrende eksistensmodus, som Nexø omtaler som »et omfattende kulturelt arbejde« (p. 37). Nærmere bestemt skulle dannelseskulturen først gradvis uddestilleres af det kaotiske felt for produktion, cirkulation og konsumtion af tekster, der gjorde sig gældende netop i den periode, hvor Habermas fejlagtigt ser modellens etablering – Swifts periode. Modellens elementer etablerer således ikke den indbyrdes påvirkning, Habermas antager. Dermed er der ikke tale om en model for en historisk begivenhed, men en konstruktion, der sammenbunker elementer fra forskellige tider og sammenhænge.

Det politiske ræsonnement, der faktisk forekommer i midten af 1600-talet miskenes således ifølge Nexø af Habermas; samtidig er det påståede ræsonnement i begyndelsen af 1700-tallet reelt ikke-eksisterende. Her, i begyndelsen af 1700-tallet, fandtes nemlig ingen juridisk eller anden regulering af produktion, distribution eller copyright af det trykte ord (p. 33), der kunne sikre teksternes identitet og troværdighed. Ej heller fandtes nogen alment evaluerende instanser. Uden sikre kriterier var der heller ingen en kritisk bevidsthed eller offentligt artikuleret refleksion. Det skrevne ord var offentligt, men uigennemsigtigt, idet »konsekvensen af den manglende institutionelle regulering var, at ingen af de tegn, samtidens læsere skulle orientere sig efter, var helt troværdige. Selvom genremarkører, udgivernavne og titler havde en vis stabilitet, var de i bund og grund flydende tegn, der udmærket kunne approprieres, parodieres og tildækkes af den enkelte udgivelse. Alt kunne manipuleres ...« (p. 34).

Man publicerede på livet løs, men det fandt sted i et imploderet rum. Hensigten var hverken litterær, politisk eller social, men (grosso modo) kommerciel og gik efter en slags ultra-pragmatisk motiveret skandaløs effekt – Grub Street.

Problemet med Habermas' analyse er ifølge Nexø ikke primært modellens idealtypiske beskrivelse af de historiske omstændigheder (den manglende konkretisering, som historikere altid fornøjer sig med at pege på), men dens principielle fejltolkning af dem. Den kommunikative offentlighed var hverken transparent for producent eller konsument. I stedet for Habermas' ræsonnerende debattør ser Nexø »mudderkastende marionetdukker, der nogle gange lignede deres førere, men andre gange ikke gjorde det, og hvis udseende og standpunkter blev approprieret og manipuleret af kendte og ukendte kræfter i det symbolske rum« (p. 36). Eller med Swifts egne valgte ord: »Falsehood flies, and Truth comes limping after it; so that when Men come to be undeceived, it is too Late, the Jest is over, and the Table has had its effect.« Teksterne boltrede sig i et diskursivt anarki: »paratekstuelle iscenesættelser – manipulationen af forfatternavn, udgiver, genredefinerende tegn og så videre.« Ikke mærkeligt, derfor, at dette ræsonnementsfrie produktionsrum medfører »et væld af blinde punkter for nutidige fortolkere« (p. 41).

I den forliste offentlighedsmodels sted hersker en tilstand, som Nexø betegner som »en diskursetisk mangel.« Spørgsmålet lyder derpå: Hvorledes skriver man, når skriftens regler enten er trådt ud af kraft eller endnu ikke gælder, dvs. i et rum struktureret af en

mangel? Et sted, hvor noget skulle være, er intet, hvilket derpå rejser spørgsmålet om, hvordan »intet« er – og hvor, så vidt jeg forstår, Nexø giver følgende Freud-klingende svar: Hvor intet er, er satiren.

Men hvad er satire? I denne sammenhæng kan vi tale om to typer. Den første type vækker i sin moderate form latter (som hos Horats), mens den i sin mere bidske udgave latterliggør nogen eller noget gennem destruktion af det og af dem (som hos Juvenal). Pope, Steele og Addison følger denne form, undertiden ledsaget af Swift, dog altid med en skærpet og uforsonlig tone. Denne første type satire så samtiden som normativ, dvs. den arbejder med ekstra-satirisk moralsk sikkerhedsnet. Det drejede sig, med Drydens ord, om »the scourging of vice and the exhortation of virtue,« og i Samuel Johnsons formulering er satiren »a poem in which wickedness or folly is censured« – for nu blot at vælge to formuleringer af et synspunkt, som for samtiden var en truisme. Swift, på sin side, formulerer sig mere juvenalsk, når han om satiren siger, at den »is a sort of glass wherein beholders do generally discover everybody's face but their own, which is the chief reason for that kind of reception it meets in the world, and that so very few are offended with it.« Men også i denne aforisme aner man en løftet pegefinger. Dryden, Addison, Steele og Pope (og altså også lejlighedsvis Swift) o.a. sliber deres vid skarpt på verdens dårskab som udtryk for en æstetisk og moralsk normopretholdelse, der i sidste instans medvirker til den indre og ydre forfinelse, der (på et givet tidspunkt) lader Habermas materialisere sig i historisk tid – nemlig, ifølge Nexø, gennem en

kultivering af det skriftsproglige kaos, som Swift udlader sit talent i, dvs. i den anden type satire, der arbejder uden sikkerhedsnet.

Nexø diskuterer først *A Tale of a Tub* og derpå *The Bickerstaff Papers* som billede på denne type (og jeg skal afslutningsvis omtale hans analyse af det første af disse værker). *A Tale of a Tub* er umiddelbart et uhyre forviklet spil mellem fiktitivitet og fakticitet. Nærmere bestemt vises det, hvorledes førstnævnte kategori fortærer sidstnævnte ned til sidste punktum. Værket fremtræder som en flerfold af tekstslag og læsepositioner bygget ind i hinanden i en relativitet, hvor alt er inkluderet, og intet og ingen undslipper. Grundlæggende drejer det sig dermed også om tekstens (manglende) troværdighed (dvs. det implicitte kontraktforhold mellem forfatter og læser om, at teksten er forståelig, og at læsningen giver et mindstedytte). Læseren fodres ganske vist med den type paratekstuelle tegn (referencer, signaturer, forord, diverse fortolkningsnøgler), der traditionelt forsikrer om kontraktens gyldighed, men ingen tekstinstans i *A Tale of a Tub* hæfter for dem, dvs. de er blot lige så mange falske spor, der er lagt ud. Et givet læsested lanceres, hvorpå det gøres usikkert. Insisterer læseren på kontrakten, bliver han så meget mere effektivt trukket ind i værkets pseudoreferentialitet. Kort sagt, *A Tale of a Tub* demonstrerer, at kontrakten ikke er en kontrakt. Hele denne maskepi er yderligere forstærket af et utydeligt forhold mellem på den ene side en hovedfortælling – der (på et vist niveau) er en klar allegorisk beretning om tre brødre, der hver for sig repræsenterer den katolske kirke (Peter), den anglikanske

(Martin) og den lavkirkelige retning (Jack) (satire af type et, om man vil) - og på den anden side en cirka dobbelt så omfangsrig (dermed malproportioneret) række indbyrdes divergerende digressioner, hvor en pseudo-forfatter (en Grub Street hack) afprøver en række synspunkter på lærdom og religion, der gradbøjes efter en inkonsekvent skala for det groteske eller ironiske, og som har et løst, og dermed løsagtigt og dementerende, forhold til allegorien.

Spørgsmålet er nu, hvordan læseren overhovedet skal orientere sig, hvis man først er kommet ud i denne sump. Eller helt elementært: hvad er meningen? Søger man fast grund under fødderne, kan det meget snart gå en, som det gik en virkelig læser, William Wotton, der detaljeret påpegede, at *A Tale of a Tub* var en anklage mod religion, lærdom, flid og almindelig ærlighed, hvorpå Swift indlemmede hans kommentarer i den efterfølgende (femte) udgave af bogen for at afsløre, at Wottons pedantisk nøjagtige læsning af tekstens angivelser ingen vegne førte hen – eller måske for at demonstrere, at den førte ham direkte ind i teksten selv og dermed for anden gang ekspederede ham en tur ud i kviksandet.

Denne retoriske og retorikopløsende parade af løst sammenhængende teksttegn har traditionelt optaget kritikken af værket. Nexø, på sin side, interesserer sig først og fremmest for *A Tale of a Tub* som et frontalangreb på det trykte ord, dvs. som en replik til det sammenbrudte kommunikationsrum. For Swift er det ikke blot, som hos Juvenal, et spørgsmål om at destruere tekstens emne gennem latterliggørelse, mens teksten selv forbliver uantastet. I

stedet lader han teksten udvirke sin egen destruktion – og dermed, *mirabile dictu*, etablere et mimetisk spejlforshold til det fravær, der hersker over den som over alle andre tekster i det imploderede kommunikationsrum. Uanset hvad man i den skrevne (politiske, religiøse, videnskabelige) offentlighed måtte påstå, er det utroværdigt. Og fordi utroværdigheden er fuldstændig, invaderer den principielt en hvilken som helst tekst, der cirkulerer i kommunikationsrummet, alle eventuelt gode hensigter til trods.

Og altså er *A Tale of a Tub* egentlig alle teksters loyale repræsentant. Forstår jeg Nexø ret, mener han, at der nu over kommunikationssumpen i dette værk præsiderer en ulegemlig, men implicit normgivende tekstinstant. I givet fald realiseres denne instans ved, at teksten selv gennemlever den skriftsprogslige institutions pompøse, utilregnelige og fundamentalt perverse vilkår. Derved bliver den allegorisk, og dermed også moralsk. Denne implicitte moral er tekstens sandhed: det sted, hvor den undslipper den altfortærende ødelæggelse, som den samtidig demonstrerer. *A Tale of a Tub* overtrumfer i sin universelle relativitet spørgsmålet om værkets verificerbarhed i et ekstratekstligt univers – for teksten er den absolutte satire, og som sådan er satiren sandere end sandheden som reference.

Jonathan Swift, satiren og det trykte ord er på sine lidt over et hundrede sider en tæt argumenteret og stofmættet fremstilling af Swifts satire og forholdet til den skriftlige offentlighed. Nexø præsenterer et stof, der herhjemme i realiteten er ukendt. Bogen er velskrevet og baseret på troværdige kriterier. Læseren belemres ikke med

deskriptivt fyld og udsættes ikke for svigtende ræsonnement. Bogens toledede greb – offentlighedens såvel som offentlighedsmodellens utilstrækkelighed og Swifts idiosynkratiske udformning af satiren – er fremstillet uhyre overbevisende.

Min eneste indvending er, at den type politisk offentlighed, Nexø hævder som realitet i tiden omkring den engelske borgerkrig, og som Habermas angiveligt ikke har blik for, i Nexøs fremstilling kun efterlader et uhyre spinkelt indtryk af at være ræsonnerende (og det var jo netop en pointe). Nexø henviser til engelsk forskning (bl.a. David Zaret: *The Origins of Democratic Culture*), der skulle godtgøre eksistensen af en anden type offentlighed end Habermas' repræsentative (hvilket for så vidt ikke er mærkeligt under det puritanske oprør). Denne debat vedrører også religiøst-teologiske problemkomplekser, siger Nexø og præciserer, at religion og politik kun dårligt kan adskilles i 1600-tallets og 1700-tallet England (p. 28-29). Og det er ganske vist. Men her er der for mig at se et problem. For hvordan kan noget være et ræsonnement, hvis det formuleres i religiøse vendinger? Så længe man argumenterer religiøst, ræsonnerer man ikke, vil jeg mene. I stedet agiterer man, og man bliver et bytte for egne og andres fantasmer, der forhindrer, at man tænker sig om. Det er med god grund, at oplysningstanken ikke mindst er en tanke, der nedbryder religiøse forestillinger. Man kunne nu indvende, at religion blot var noget ydre, en klædedragt for en politisk fornuft, der gemte sig bag tøjet. Men hvordan kan man tale fornuftigt om noget i en ufornuftig sprogdragt? Man kan argumen-

tere rationelt for et trossamfunds rettigheder, men man kan ikke argumentere i kraft af troen. Og hvis ikke, hvad er da på spil? Jeg lader spørgsmålet stå – ledsaget af min i øvrigt uforbeholdne anbefaling af Nexøs bog.

Peter Stein Larsen

Poststrukturalistisk litteratur

Lars Bukdahl: *Generationsmaskinen. Dansk litteratur som yngst 1990-2004*, Kbh. 2005 (Borgens Forlag).

Lars Bukdahls *Generationsmaskinen* er det hidtil mest omfattende bud på en karakteristik af – med Bukdahls udtryk – *dansk litteratur som yngst 1990-2004*. Værket har to teser, som ganske vist på typisk bukdahlsk vis vendes på hovedet, anfægtes, parodieres og erstattes af nye betragtninger i den 544 sider lange fremstilling, men som alligevel fra start til slut udgør pejlemærker.

Den første tese består i, at dansk litteratur – i pagt med, hvad Poul Borum var fortaler for i bl.a. »De tre punkterede cykler« (1979) og »Halvfemsernes litteratur?« (1990) – kan karakteriseres ud fra et generationsbegreb, hvor man typisk ser et gennembrud for et par nye digtergenerationer pr. årti, og man efter denne logik bør operere med 1996 som et afgørende år, der adskiller to litterære generationer. De to generationer benævnes henholdsvis »den regelrette halvfemsergeneration« (1990-96) og »den kaotiske degeneration« (1996-2004). Hvor digterne i den første periode skriver værker, der »søger at afgrænse sig køligt og monologisk«, er